

PUTEVI RAZVOJA U RENESANSNOM OBRAZOVANJU*

Muslimanski utjecaj: Zapadna civilizacija je bila pod dubokim utjecajem brzog uspona i širenja islama od 7. do 15. stoljeća. Od 732., 100 godina nakon smrti Muhammeda, a.s., islam se raširio do zapadne Azije, a preko sjeverne Afrike i Gibraltarskog moreuza u Španiju i u Francusku došao do Touse, na pola puta od Pirineja do Pariza. Endelus je ubrzo postao jedna od najnaprednijih civilizacija, gdje su se mnoga znanja prošlosti – orijentalno, grčko, rimsko – čuvala i dalje razvijala. Posebno, grčko i latinsko znanje se sakupljalo u velikim bibliotekama, u divnim gradovima Kordobi, Sevilji, Granadi i Toledu, koji su postali veliki centri naprednog obrazovanja, posebno u praktičnim umjetnostima te medicini i arhitekturi. Neumitno, i obrazovanje u susjednom franačkom i, kasnije, francuskom kraljevstvu, bilo je pod ovim utjecajem, koji je vodio do oživljavanja zapadnog kršćanskog školstva, koje je, zbog barbarskih migracija, dugo bilo uspavano. Doktrine Aristotela, koje su muslimani ustrajno kultivirali, bile su posebno utjecajne zbog svog naglaska na ulozi razuma u ljudskim zbivanjima i na važnosti proučavanja tadašnjega čovječanstva, što se razlikovalo od ranijih kršćanskih preokupacija, sa kultiviranjem vjere, esencijalne za budući život. Stoga je muslimansko obrazovanje pomoglo da se najavi nova faza u obrazovanju, poznata kao humanizam, koja je konačnu formu uzela u 12. stoljeću.

Sekularni utjecaj: Riječ humanizam dolazi od *studia humanitatis* (proučavanja čovječnosti). Krajem srednjeg vijeka se obnovio interes za one nauke koje naglašavaju značaj čovjeka, njegove sposobnosti, djela, svjetske težnje i dobrobiti. Primat teologije i onosvjetovnost su okončani, *reductio artium ad theologiam* (slobodno svođenje svega na teologiju) odbačeno je, jer nije više izražavalo stvarnost nove situacije, koja se razvijala u Evropi, posebno u Italiji. Društvo se duboko preobražavalo, trgovina se proširila, a život i gradovi razvijali. Ekonomsku i političku moć – koje su bile u rukama crkvene hijerarhije i feudalnih gospodara – preuzimaju gradski buržuj. Raširila se upotreba narodnih jezika. Novom društvu je bilo potrebno novo obrazovanje i drukčije obrazovne strukture; građani su zahtijevali nova sredstva izražavanja i zaključivali da više ne odgovaraju stari srednjovjekovni univerziteti.

Obrazovne institucije humanizma porijeklo imaju u školama koje su osnovane u slobodnim gradovima u kasnom 13. i u 14. stoljeću – školama čija je svrha bila da odgovore na potrebe nove urbane populacije, koja počinje dobijati se veću ekonomsku važnost u društvu. Pedagoško mišljenje humanista razmatra ove društvene transformacije i zasniva nove teorije, koje se često vraćaju klasičnoj grčkoj i rimskoj tradiciji. Međutim, one nisu bile servilne imitacije pedagoškog mišljenja i institucija klasičnog svijeta.

*Prijevod teksta je preuzet iz *The New Encyclopedia Britannica*, 15. izdanje, 1997., svezak 18

Renesansa klasičnog svijeta i obrazovni pokreti kojima je dala poticaj, imali su drukčiji izraz u raznim dijelovima Evrope i u različitim vremenima od 14. do 17. stoljeća; postojala je vezujuća nit, ali i mnoge razlike. To što su tražili građani Firentinske republike se razlikovalo od onoga što su tražili kneževi renesansnih dvorova u Italiji i drugdje u Evropi. Međutim, zajedničko im je odbacivanje srednjovjekovne tradicije, koja nije pripadala novome društvu koje su stvarali. Uz to, istraživanja nove metodologije i novih odnosa prema starom svijetu ljuto su se suprotstavljala tradicionalistima, koji nisu željeli obnovu koja bi donijela duboki društveni preobražaj, a, ustvari, obrazovna revolucija nije potpuno ukinula postojeću tradiciju. Humanisti se, naprimjer, nisu bavili proširenjem obrazovanja na mase, već su pažnju obraćali obrazovanju kneževskih sinova i bogatih građana.

Humanisti su imali važnu i originalnu koncepciju da se obrazovanje ne završava u školama, niti ograničava na mlade godine, već da je to kontinuiran proces koji koristi raznolika sredstva: druženje, igre i zadovoljstva kao dio obrazovanja. Ne samo da su ukazivali na nove teme, oni su htjeli otkriti metode kojima bi drevni tekstovi bili proučavani. Smatrali su da je znanje starih jezika značilo mogućnost da se prodre u mišljenje prošlosti, gramatika i retorika se transformiraju u filološke studije, ne zbog pedantnog istraživanja, već da bi se stekla nova historijska i kritička svijest. Oni su rekonstruirali prošlost da bi bolje razumjeli sebe i svoje vrijeme.

Humanistička tradicija u Italiji

Rani utjecaji: Jedan od najutjecajnijih ranih humanista je bio Manuel Chrysoloras, koji je u Firencu došao iz Konstantinopolja 1396. godine. On je uveo proučavanje grčkog i, između ostaloga, na latinski preveo Platonovu *Republicu*, što su bili važni koraci u razvoju humanističkog pokreta.

Inspirirana drevnim atinskim školama, *Platonska akademija*, osnovana u Firenci u drugoj polovini 15. stoljeća, postala je centar proučavanja i širenja kršćanskog platonizma,

filozofije koja je začela sve forme kreativnog promišljanja Boga i koja je inspirirala značajne umjetničke inovacije i stvaralaštvo. Najoriginalniji učenjaci koji su tu podučavali su bili Marsilio Ficino i Pico della Mirandola. Firenca je prvi grad koji je imao takav centar, ali su i Rim i Napulj uskoro imali takve centre, a Padova i Venecija, također, postali centri kulture.

Čuveni rani humanist i profesor retorike u Padovi je bio Pietro Paolo Veregerio (1370.-1444.). On je napisao prvu značajnu isključivo pedagošku raspravu *De ingenius moribus et liberalibus studiis* (*O gospodskim običajima i slobodnim naukama*), koja, mada ne predstavlja nove tehnike, izlaže fundamentalne principe kojima obrazovanje treba biti vođeno. On daje pedagoški izraz idealne harmonije, ili ekvilibrija, koji se nalaze u svim aspektima humanizma, te podvlači važnost obrazovanja tijela isto kao i duha. Naglašavaju se slobodne umjetnosti (*slobodne*, zbog oslobođanja koje navodno donosi). Program koji skicira Veregerio se fokusira na govorništvo, historiji i filozofiji, ali uključuje i nauke (matematiku, astronomiju i prirodne nauke), kao i medicinu, pravo, metafiziku i teologiju. Ovi posljednji predmeti se nisu dublje proučavali; humanizam je po svome karakteru bio protiv enciklopedizma, ali on iznosi odnose među disciplinama i omogućava učenicima da znaju mnoge predmete prije nego što izaberu u čemu će se specijalizirati. Nije se učilo isključivo iz knjiga, a naglasak je stavljen na prednosti pripreme za društveni život proučavanjem i zajedničkim raspravljanjem. Veregerio je osjetio da se obrazovanje ne treba koristiti kao sredstvo ulaska u unosna zanimanja; posebno se medicina i pravo posmatraju sumnjičavo, ako je cilj nečijeg studija samo dobijanje materijalnih prednosti.

Nastanak novih gimnazija: Kao rezultat obnovljenog interesa za grčke nauke, u ranom 15. stoljeću se javlja konačan niz institucija, sa gimnazijom kao glavnom školom za dječake, pripremnom za dalje slobodne studije u glavnim neuniverzitetkim institucijama, akademijama. Oba pojma, gimnazija i akademija, predstavljaju oživljavanje klasike, ali

su njihovi programi izrazito različiti od starogrčkih. Gimnazije se javljaju na dvorovima vojvoda; one su pokrenute za slobodno obrazovanje privilegiranih dječaka, kao prva faza *studia humanitatis*.

Istaknuta među ovim ranim gimnazijama bila je škola koju je vodio Gasparino da Barzizza u Padovi, od 1408. do 1421., koja se smatra modelom kasnijih institucija, i posebno gimnazija Guarina Veronesea (1374.-1460.) te ona njegovog suvremenika Vittorina da Feltrea (1378.-1446.).

Prvo je Guarino osnovao školu u Veneciji 1415., gdje mu se pridružio Vittorino. On je prešao u Feraru, gdje je, od 1429. do 1436., preuzeo odgovornost za humanističko obrazovanje mladog sina Nicola d'Estea, gospodara Ferare. Guarino nije pisao rasprave, ali se nešto može naučiti o njegovom djelu i metodama iz njegove obimne korespondencije i iz *De ordine docendi et studendi*, 1485. (*O redu učenja i proučavanja*), koju je napisao njegov sin Battista. Guarino je tečajeve za svoje učenike organizirao u tri faze: osnovni nivo, srednji nivo i, napokon, najviši nivo, koji se koncentrira na retoriku. Obrazovanje u ovim školama je možda najbolji primjer humanističkog ideala, jer ono podvlači važnost književnih studija skupa sa harmoničnim razvojem tijela i duha, isključivo za utilitarne svrhe.

Vittorino je bio učenik i Barzizze i Guarina. On je vodio internat u Padovi i Veneciji i, najvažniji, od 1423. do 1446. u Mantovi, gdje ga je pozvao vladajući gospodar Gianfrancesco Gonzaga. Ova posljednja škola, poznata kao *La Giocosa/La Dokoza* (doslovno, *Šaljiva* ili *Vesela*) ubrzo je postala čuvena. U *La Giocosu* su primani samo oni koji su imali i talent i skromnu narav: bogatstvo nije bilo neophodno, niti dovoljno za prijem. Ustvari, škola predstavlja jedan od nekoliko pokušaja tokom ovoga perioda da obrazovanje postane šire. Program studiranja u *La Giocosi* je možda bliži srednjovjekovnoj tradiciji nego onome u internatima, ali je, u svakome slučaju, duh bio drukčiji. Proučavanja su bila stimulativna.

Matematika se učila sa zadovoljstvom – Vittorino se vraća vrlo staroj tradiciji prakticanja matematike uz igru. Nakon

studiranja sedam umjetnosti, trivijuma (gramatike, retorike i logike) i kvadrivijuma (geometrije, aritmetike, harmonije i astronomije), učenici su ciklus završavali studijem filozofije, a onda su, usavršivši ovu disciplinu, mogli ići na više studije, medicine, prava, filozofije i teologije. U Vittorinovoj školi se potpuno zanemarivao talijanski; sva je obuka bila na latinskom, koji je, skupa sa grčkim, dosegao visok nivo kao nastavni predmet. Velika važnost je davana rekreaciji i tjelesnom obrazovanju; njegova briga o zdravlju učenika nije prestajala sa završetkom školske godine, već je tokom ljeta, kad su gradovi postajali nezdravi, sređivao da njegovi učenici idu na jezero Garda ili na brežuljke izvan Verone.

Vittorinova obrazovna filozofija je inspirirana dubokom vjerom i moralnim poštenjem, koje je bilo u kontrastu sa općim popuštanjem standarda u samoj Crkvi. Ali, ako je i bio ozbiljan prema sebi, bio je vrlo otvoren i tolerantan prema svojim učenicima. Škola je egzistirala još samo neko vrijeme poslije njegove smrti zbog toga što je, više nego u slučaju drugih škola, *La Giocosa* bila identificirana sa njenim osnivačem.

Neskolastičke tradicije. Leon Batista Alberti, jedan od najinteligentnijih i najoriginalnijih arhitekata u 15. stoljeću, svoju raspravu *Dela famiglia*, 1435.-1444. (*O porodici*) također je napisao o metodama obrazovanja. Alberti je osjećao da su prirodna mjesta obrazovanja kuća i neskolastičke institucije. Jezik na kome je pisao je bio talijanski. Smatrao je da je obrazovanje bilo tako važno za društveni život da rasprava o njemu ne treba biti ograničena samo na učenjake. On je naglašavao važnost oca u obrazovnom procesu.

Baldassare Castiglione je izrazio prijelaz humanizma iz gradova na renesansni dvor. On je bio u službi slavni kneževa Gonzage u Mantovi i Montfeltrosa u Urbinu. Baš kao što su se humanisti u 15. stoljeću bavili obrazovanjem građana, oni u 16. stoljeću okreću pažnju obrazovanju kneževa i onih koji ih okružuju. *Il cortegiano* (*Dvorjanin*) objavljen je 1528. i za nekoliko godina preveden na latinski i sve velike evropske jezike. Dvorjanin je trebao biti vjerni knezov saradnik. On je morao biti lijep,

jak i okretan; morao je znati da se bori, pleše, svira i vodi ljubav. Ali ovo nije sve, jer se velika važnost davala i proučavanju klasika, poeziji i govorništvu; dvorjanin je morao znati pisati stihove i prozu te potpuno vladati narodnim jezikom, koji je dobijao važnost u političkim zbivanjima, ali, iznad svega, morao je biti umješan u baratanju oružjem.

Dvorjanin, koga opisuje Castiglione, mada je u službi pogrešnih kneževa, morao je znati kako da očuva svoje dostojanstvo i vrlinu. Castiglioneovi moralni standardi, koji odražavaju duhovnu klimu u Urbino, potpuno su nestali u djelu Giovannija della Casae *Galateo* (1551.-54.), u kome se etikecija razmatra iznad svega; vrijednosti humanizma više ne postoje i sve što je ostalo – ceremonijalno je.

Humanistička tradicija sjeverne i zapadne Evrope

Mada u drukčijim formama, i u drugim dijelovima Evrope su postojali ekonomski i socijalni uvjeti iza duhovne i kulturne revolucije humanizma u Italiji. U nekim državama, uglavnom u Engleskoj, Francuskoj i Španiji, humanizam i obrazovne reforme su se razvili oko dvorova, gdje je bila koncentrirana politička moć; u drugim zemljama, kao što je Holandija, njih su uzrokovali građani-buržujci, čija je moć, i politička i ekonomska, bila u porastu. Išle sporo obrazovne reforme koje su izazvali humanisti u sjevernoj i zapadnoj Evropi, ali, u cjelini, one su trajale zbog toga što su utjecale na veći broj ljudi nego u Italiji, gdje su težile da se ograniče na uske porodične krugove. Postoje bliski odnosi između talijanskih i drugih evropskih obrazovnih humanista, kao što postoje i među engleskim, francuskim, holandskim i njemačkim humanistima i, stoga, nacionalne razlike nisu tako značajne.

Holandski humanizam: U Holandiji je u 14. stoljeću bilo pripremljeno tlo za obrazovne reforme kad je Gerhard Groote osnovao *Braću zajedničkoga života*, grupu koja je spajala svjetovne i vjerske ljude. Mada njihov rad na polju obrazovanja nije originalan, obrazovanje počinje onda kad oni osnivaju konačišta za učenike i daju im moralne upute; njihov rad se proširio i moguće je da su *Braća* osnovali

škole; prvo, u Deventeru, a onda i u drugim gradovima. Neki od značajnih humanista Holandije i Njemačke su pohađali njihove škole – među ostalima Erazmo (Roterdamski).

Škola u Deventeru je imala velik ugled pod vodstvom Alexandera Hegiusa, rektora od 1465. do 1498., autora polemičke rasprave *De utilitate Graeci* (*O korisnosti grčkog*), gdje je podvukao važnost učenja grčkog, te *De scientia* (*O znanju*) i *De moribus* (*O običajima*). Hegius je imao veliki organizatorski talent. I ne samo da je privlačio neke od najboljih učenjaka toga vremena, već je u školi oformio efektanu strukturu, koja je postala model mnogim školama na sjeveru.

Desiderius Erasmus (Erazmo Roterdamski) bio je velik učenjak i odgajatelj i njegov utjecaj se osjetio u cijeloj Evropi. Snažna osobnost mu je donijela simpatije humanista, koji su u njemu vidjeli – kao u malo kome drugome – simbol svojih ideala i vrijednosti. Nažalost, njegovi prijedlozi o reformama i velika tolerancija nisu uvijek bili prihvaćeni u izmučenoj Evropi 16. stoljeća.

Erazmo je bio plodan pisac. Dijelovi njegovih knjiga se odnose i na obrazovanje: *De ratione studii*, 1511. (*O pravom metodi u proučavanju*), *De civilitate morum puerilium*, 1526. (*O uglađenosti navika djece*), *Ciceronianus* (1528.), *De pueris statim ac liberalitet instituendis*, 1528. (*O slobodnom obrazovanju dječaka od početaka*). Njegov obrazovni program je bio originalan na mnogo načina, ali ni u kom smislu demokratičan. Mase ne mogu sudjelovati u višem obrazovanju, jer je njegov cilj stjecanje vještina za zanimanje. On je osjećao da religijska obuka mora biti svima dostupna, ali ona u klasičnim znanjima – najvažniji od svih studija – bila je za manjinu.

Proučavanje starih jezika i smislenog razumijevanja tekstova čini osnovu Erazmovog obrazovnog sistema. On je protiv formalizma i dogmatizma, koji su se već uvlačili u humanistički pokret. Erazmo je bio za stjecanje dobrog općeg obrazovanja iz slobodnih umjetnosti do 18. godine, uvjeren da će to biti priprema za dalje studije. Njegova velika ljubav prema klasičnim jezicima, međutim, učinila je da zanemari narodne; nije

ga interesirala lokalna tradicija; pripisivao je malo važnosti nauci, koju nije smatrao nužnom za kultiviranog čovjeka. Bio je protiv obuke u koju ne bi bili uključeni učenici. Njegov optimizam u pogledu karaktera čovjeka i mogućnosti da se on oblikuje bio je takav da je Erazmo mislio da svaki čovjek može naučiti svaku disciplinu ako se odgovarajuće obrazuje. Njegovo dalje traženje obnove škola i bolje pripreme učitelja, što je, smatrao je, trebala biti javna obaveza, važno je kao i vojna odbrana. Mnoge Erazmove teme, stoljeće kasnije, elaborirao je Jan Amos Comenius (Komenski) i sačinio osnovu modernog obrazovanja, a to je napor da se razumije psihologija djeteta i shvati obrazovanje kao proces koji počinje prije škole i nastavlja se poslije nje.

Juan Luis Vives: Juan Luis Vives, koji je bio pod jakim Erazmovim utjecajem, mada Španac porijeklom, proveo je život u raznim dijelovima Evrope – Parizu, Louvainu, Oxfordu, Londonu, Brugesu. Njegova najznačajnija djela su bila *De institutione foeminae Christinae*, 1523. (*O obrazovanju kršćanske žene*), *De ratione studii puerilis* (*O ispravnom metodi obuke djece*), *De subventionem pauperum*, 1526. (*O pomoći siromašnim*) i *De tradendis disciplinis*, 1531. (*O predmetima studija*).

Nije nova samo njegova vizija organskoga jedinstva pedagogije, već je on i prvi humanist koji je naglašavao važnost narodnog obrazovanja. Mislio je da je odgovornost gradova da osiguraju obuku siromašnih te da zanatski i trgovački cehovi trebaju dati važan doprinos obrazovanju. Za razliku od drugih humanista, nije potcjenjivao utilitarni aspekt obrazovanja, već, naprotiv, ukazivao da njegovi učenici trebaju posjećivati radnje i radionice te ići na selo da bi naučili nešto o stvarnom životu.

Baš kao što je osjećao da obrazovanje ne treba biti limitirano na jednu društvenu klasu, smatrao je da se ni žene ne trebaju isključivati, mada njima – zbog njihove drukčije funkcije u životu – možda treba drugi tip obrazovanja. Vives je izradio plan koji uzima u obzir i obrazovne strukture i obuku učitelja. Naglašavajući društvenu funkciju obrazovanja, on je protiv osnivanja škola koje ostvaruju profit i smatra da učitelji trebaju biti

obučeni ne samo u svojim područjima, već, također, i u psihologiji, da bi razumjeli dijete. On, također, sugerira da se učitelji četiri puta godišnje okupljaju da bi ispitali intelektualne kapacitete svakog učenika te im načinili odgovarajući program. Vives smatra da igra treba imati psihološku vrijednost u nastavi. Bio je naklonjen upotrebi narodnoga jezika u prvoj fazi školovanja, ali, kao humanist, osjećao je strast prema latinskom i smatrao ga univerzalnim jezikom. Klasične studije bi se završavale istraživanjem modernoga svijeta, posebno njegove geografije, horizonata koji su se uveliko proširili novim otkrićima. Vivesova metoda je bila induktivna, zasnovana ne na metafizičkoj teoriji već na eksperimentu i vježbi.

Rani engleski humanisti: Krajem 15. stoljeća su u Engleskoj cvjetale i humanističke studije i obrazovne institucije, omogućavajući brz prelazak sa srednjovjekovne tradicije na renesansu. Engleski humanisti su pripremili odlične tekstove za proučavanje klasičnih jezika i otpočeli sa novim tipom gramatičkih škola koji će zadugo predstavljati model. Najznačajniji humanisti su bili John Colet i Thomas More. Treba spomenuti Thomasa Linacrea, autora *De emandata structura Latini sermonis libri seks*, 1524. (*Šest knjiga o nenapuknutoj strukturi latinskog jezika*), kao i Williama Lilya, autora latinske sintakse *Absolutissimus de octo orationis partium constructione libellus*, 1515. (*Obuhvatna studija građe osam dijelova govora*), a bio je direktor škole Sv. Paula u Londonu od 1512. do 1522. Colet ima važno mjesto u engleskom obrazovanju. Kao dekan katedrale Sv. Paula, on je osnovao školu Sv. Paula, tako pomažući uvođenje obrazovanja. Mnogo je putovao po Francuskoj i Italiji i želio u svoju zemlju donijeti humanističku kulturu, koja ga je fascinirala. Godine 1510. je otvorio gramatičku školu za oko 150 učenika, koji su imali prirodni dar i završili osnovnu školu. Coletova ličnost i energija su napravili od ove škole živu školu engleskog humanizma.

More je bio i istaknut humanist i državnik. Zanimao se za pedagogiju, kojoj je posvetio dio svojega djela *Utopia* (1516.). U *Utopiji*, More je uvidio vezu između obrazovnih, društvenih

i političkih problema i utjecaj koji društvo ima na obrazovanje. Engleski humanisti, kao što je More, bili su angažirani u ljutoj borbi, jer je srednjovjekovna tradicija bila duboko ukorijenjena; oni su bili žestoki protivnici grupe zvane *Trojanci*, koja se suprotstavljala grčkom jeziku i svemu što je predstavljala nova obuka toga jezika.

Obrazovanje u reformaciji i protivreformaciji

Sukobi: Novi politički i socijalni sistemi su se razvijali u onim zemljama koje su, iz različitih razloga i u različita vremena, prekinuli sa Rimskom katoličkom crkvom u 16. stoljeću. Religijske reforme koje su uzrokovali Martin Luther, John Calvin, Huldrych Zwingli i vladajuća porodica u Engleskoj, bile su i uzrok i posljedica ovih transformacija. Karakteristika svih ovih zemalja je značaj države u organizaciji obrazovnog sistema.

Reformacija i evropski humanizam su utjecali jedno na drugo. Postoji analogija između procvata klasičnog svijeta na evropskim dvorovima i buđenje religijskog interesiranja; postoje i sličnosti u kritičkoj poziciji koju je usvojio aristotelijanizam i interesa koji je pokazan prema studijama klasičnih jezika, kao što su grčki i hebrejski. Pretpostavke ova dva pokreta – humanizma i reformacije – razlikovale su se, ali je sudar, prije ili kasnije, bio neminovan. Najzanimljiviji je sukob između Erazma i Luthera, usprkos činjenici da su dugo poštovali jedan drugog. Za Erazma i humaniste je bilo važno da ohrabruju razvoj svijeta pisaca i umjetnika, koji, oslobođeni materijalnih preokupacija, mogu posvetiti vrijeme književnosti i umjetničkim traganjima. Za reformatore, situacija je bila drukčija; oni obrazovanje ne namjenjuju manjini. Za razliku od Erazma, Luther je imao na umu mase – da bi doprinijele uspjehu religijskih reformi.

Luther i njemačka reformacija: Luther je posebno želio da se njegovo skromno porijeklo smatra plemenitim naslovom. Želio je stvoriti obrazovne institucije koje će biti otvorene djeci seljaka i rudara, mada ovo ne znači da im se daje političko predstavljanje. (Njemački kneževi su rado promovirali reformaciju, ali

pod uvjetom da ona ne umanjuje, već, naprotiv, povećava njihovu političku moć.) Luther je shvatio da obrazovni sistem otvoren masama mora biti javan i da ga finansiraju građanska vijeća. Njegov obrazovni program je izložen u *An die Radsherrn aller Stedle deutsches Lands: Das sie christliche Schulen affrichten und hallen sollen*, 1524. (Pismo gradonačelnicima i gradskim vijećnicima svih gradova u korist kršćanskih škola), u *Dass man Kinder zur Sculen halten solle*, 1530. (Rasprava o dužnostima slanja djece u školu) i u raznim pismima koja je slao njemačkim kneževima.

Mada je Luther zagovarao proučavanje klasičnih jezika, vjerovao je da je prvenstvena svrha obrazovanja, u čemu se upečatljivo razlikuje od humanista, da unapređuje pobožnost čitanjem svetih knjiga u njihovoj čistoj formi. «Zanemarivanje obrazovanja», pisao je Luther u pismu Jacobu Straussu 1524., «bit će najveće uništenje *Evandjelja*». U skladu sa tim, Luther je tvrdio da se obrazovanjem moraju obuhvatiti sva djeca, djevojčice kao i dječaci, a ne samo dokona manjina, kao u renesansnoj Italiji. Čak i ona djeca koja moraju raditi za svoje roditelje u trgovini ili u polju, trebaju se osposobljavati, pa makar samo nekoliko sati dnevno, pohađati lokalne škole koje održavaju gradovi, da bi unaprijedili umijeće čitanja i, time, svoju pobožnost. Iz luteranskog argumenta izranja novi obrazovni koncept *pietas literata*, pismenost za promociju pobožnosti.

Na premisi da se nova klasa kultiviranih ljudi mora razvijati kao nadomjestak monasima i svećenicima, uskoro su se, po Lutherovim sugestijama, organizirale nove škole, čije je održavanje bilo u odgovornosti gradova i kneževa. Maurice Saksonski je, 1543., osnovao tri škole otvorene za javnost, koje su održavala imanja zatvorenih samostana. Bilo je teže sa gradskim školama, za koje nije bilo tradicije. U manjim gradovima i selima sjeverne Njemačke, Johannes Bugenhagen (1485.-1558.) najranije je osnovao škole za poduku vjere i čitanja i pisanja na njemačkom, ali je tek 1559. javna uredba u Wurtemberg imala izričite upute na njemačke škole u selima. Ovaj primjer je ubrzo poslije toga slijedila Saksonija.

Dok je Luther spajao svoj interes za obrazovanje sa svojim radom vjerskog reformatora i političara, drugi reformator Philipp Melanchthon (1497.-1560.) usredotočio se potpuno na obrazovanje, kreirajući novi obrazovni sistem i, posebno, ustanovljujući sistem srednjeg obrazovanja. Više godina je podučavao na Univerzitetu u Wittenbergu, koji je postao jedan od centara teoloških studija u Njemačkoj. Iskustvo mu je omogućilo da reorganizira stare univerzitete i postavi nove, kao što su Marburg, Königsberg i Jena. Njegove ideje o srednjem obrazovanju su isprobane u praksi u školama koje je osnovao u Eislebenu. Školovanje dijeli u tri faze. Pristup svakoj sljedećoj ovisi od sposobnosti studenta da ovlada prethodnim tečajem. To je novi koncept (predskazujući kasniji "stepenovani sistem"), nepoznat u tradicionalnom školskom sistemu. Bio je uvjeren da se učeniku ne treba predavati previše predmeta. Smatrao je da je latinski važan, ali ne i njemački, grčki ili hebrejski, koji su podučavani u humanističkim školama. Takva raznolikost, smatrao je on, iscrpljujuća je i vjerovatno štetna. Međutim, otvorio je vrata novom tipu formalizma, opasnosti koju su obrazovni reformatori u drugim sferama pokušavali pobijediti. Ovu opasnost ilustrira rad Johanna Sturma (1507.-1589.). On je osnovao gramatičku školu u Strassburgu (sada Strasbourg, Francuska), koja je postala model njemačkim školama. Sturm je smatrao da se metode obuke u osnovnim školama i – do nekog stepena – u srednjim, trebaju razlikovati od onih u institucijama višeg obrazovanja. Nije se dozvoljavalo mnogo samostalnosti djeci, koja, memoriziranjem, počinju učiti latinski u šestoj godini. Sturmova ljubav prema latinskom je bila čak i veća od one njegovog prijatelja Erazma, koji nikad nije želio da on postane mehanička vježba. Posljedica toga je da se zanemarivao njemački, kao i tjelesna obuka, a previše se važnosti davalo formi i izražavanju samima po sebi.

Engleska reformacija: Odvajanje Engleske crkve od Rimske u 16. stoljeću, pod Henryjem VIII., nije imalo iste reperkusije na školskom polju kao kod kontinentalne reformacije. U periodu koji je prethodio reformi,

srednjoškolski sistem u Engleskoj je bio pod jakim utjecajem renesanse i već je postojalo oko 300 gramatičkih škola. Ipak, situacija je, iz političkih razloga, ovisila od nasljeđivanja vladara.

Henry VIII. je uključio škole u svoju politiku koncentracije i konsolidacije moći u rukama države. Pod Henryjevim sinom Edvardom VI., 1548., prošao je *Akt kapela*, kojim je konfiscirana crkvena imovina izričito za obrazovnu upotrebu, ali u metežu tih vremena, pod dječakom Edvardom, a onda pod njegovom rimokatoličkom sestrom Mary I., dopustilo se da se fondovi namijenjeni obrazovanju usmjere za nešto drugo. Mnoge osnovne i gramatičke škole su nestale ili je njihovo djelovanje ograničeno zbog nedostatka fondova. Međutim, Elizabeta I., dolazeći na prijestolje 1558., oživljava obrazovnu politiku Henryja VIII. Značajne sume su upotrijebljene za obrazovanje, čak i kad – zbog lokalne opozicije izvjesnog nedostatka interesa anglikanskih svećenika – nije uvijek bilo moguće da se ojačaju nove odredbe.

Rast bogate i perspektivne trgovačke klase i širenje kalvinističke reforme među puritancima u Engleskoj te prezbiterijancima u Škotskoj, također je faktor obrazovne transformacije u Engleskoj u 16. i 17. stoljeću. Školski program reflektiraju društvene promjene: daje se značaj engleskom jeziku, nauci, modernim jezicima (posebno francuskom i talijanskom) i sportovima, kao što je to i danas slučaj u Engleskoj. Stoga je puritanski doprinos znatan, mada često ometan tradicionalnom moći anglikanske crkve i starog plemstva.

Sir Thomas Elyot, u *The Boke Named Governour* (1531.), piše svoju prvu raspravu na engleskom koja se posebno bavi obrazovanjem. Njega interesiraju oni koji će u svojim rukama imati buduću ekonomsku i političku moć. Mada će njihovo obrazovanje uključivati klasike, njemu se moraju dodati potrebe nove trgovačke klase – narodni engleski jezik, ručni radovi, crtanje, muzika i svi oblici sporta. Elyot je, očigledno, bio pod Erazmovim utjecajem.

Roger Ascham je bio blizak mišljenju mnogih engleskih humanista. U *Školskom učitelju* (1570.), podvlači važnost engleskog

jezika (iako je sam bio profesor grčkog) i predlaže da se on koristi u nastavi klasičnih jezika. On, također, smatra da su važne tjelesne vježbe i sport, ne samo plemstvu i dokonim klasama, već i učiteljima i đacima. Bio je svjestan socijalnih promjena u zemlji i, uočivši sa tugom korupciju novoga bogatstva, bio je posebno ojađen vidjevši da studenti ne idu na univerzitet da dobiju kulturu, već da se pripreme za visoke položaje u državi.

Richard Mulcaster je imao 30 godina iskustva odgajatelja u školi *Sv. Paul* i u Trgovačko-krojačkoj školi, latinskoj školi koju je držala krojačka gilda u Londonu – najpoznatija cehovska škola. Mulcaster je bio za efikasnu obuku učitelja i za to da im se adekvatno plaća. Slažući se sa nekim luteranskim obrazovnim reformatorima, smatrao je da škole trebaju biti otvorene svima, uključujući žene, koje bi, uz to, trebale imati pristup i višem obrazovanju. Spominje se posebno zbog svog suprotstavljanja trendu talijanizacije: «Volim Rim, ali London više. Draga mi je Italija, ali Engleska draža. Ja znam latinski, ali engleski obožavam».

Sir Francisa Bacona je zanimalo obrazovanje, mada nije bilo njegov glavni interes – više se zauzimao za naučni metod *čulniog* realizma, ili empirizam, kao suprotnost tradicionalnom aristotelijanizmu i skolasticizmu. Suprotstavljao se privatnim tutorima i smatrao da je dječacima i mladima bolje u školi te da obrazovanje treba uskladiti sa njihovim budućim društvenim statusom i djelatnošću. Školovanje treba namijeniti pripremi državnika i ljudi od akcije, kao i učenjaka, i stoga treba uključiti historiju, moderne jezike i politiku. Bacon je i sam strastveno proučavao, ne samo iz koristoljublja, već zato što je proučavanje njemu bilo istinski izvor zadovoljstva.

Francuska reformacija: Škole u Francuskoj 16. stoljeća su još uvijek, kao i u srednjem vijeku, bile uveliko pod kontrolom Rimokatoličke crkve. Međutim, tradicionalno obrazovanje se suočilo sa protivnicima, i protestantima i reformistima, koji su bili pod utjecajima humanističkih principa pojedinaca.

Francois Rabelais je bio veliki i originalni tumač humanističkih ideala i njegovi stavovi o obrazovanju ih reflektiraju. Proučavao je

razna područja, od medicine do književnosti, i strastveno se zanimao za njih. Njegov spor sa Sorbonneom, koja se držala srednjovjekovlja i skolasticizma, bio je žestok; u svojim romanima *Pantagruel* (1532.) i *Gargantua* (1534.) iznio je satiru o školi i beskorisnim pojmovima koji se uče. Rabelaisova obrazovna filozofija se potpuno razlikovala od filozofije medievalista – on je zasniva na slobodi učenika, u koju on maksimalno vjeruje. U *Gargantuai*, on slavi ovaj kult slobode u utopijskoj Opatiji od Thelemea, u kojoj svi mogu živjeti prema svom vlastitom zadovoljstvu, ali gdje je ljubav prema znanju toliko velika da su mu svi posvećeni, dobijajući mnogo bolje rezultate nego oni koji znanje stiču na srednjovjekovnim univerzitetima. U obrazovanju *Gargantuae* i *Pantagruela* postoje ograničenja slobode. *Gargantuain* dan počinje u 4 ujutro; on izučava sve predmete, i književne i naučne; ovo smjenjuju igra i ugodni odmor. Teški program, međutim, ne steže, jer *Gargantua* uživa u učenju. Kultura koju Rabelais želi svojoj dvojici heroja je izravno povezana sa svijetom u kome oni žive.

Gargantua i *Pantagruel* su među prvim tekstovima humanista u kojima se ne predlaže samo kvadrivij, već, s entuzijazmom, i naučne studije. U Rabelaisovom pristupu prirodi nema ništa suhoparno ni apstraktno i, u tom kontekstu, klasici imaju novu aromu: stara literatura, koja više nije ograničena na latinski, grčki i hebrejski, već se širi i uključuje i arapski i haldejski, može osvijetliti vrijedno znanje koje je klasični svijet akumulirao.

Petrus Ramus, jedan od najžešćih kritičara francuskogsrednjovjekovnog aristotelijanizma, bio je inteligentni reformator obrazovnih medija. Njegove najpoznatije rasprave su *Aristotelicae animadversiones*, 1543. (*Prigovori Aristotelu*) i *Dialecticae partitiones*, 1543. (*Podjela dijalektike*), obje osuđene kraljevskim dekretom. Napisao je i dva govora iz filozofije: *Oratio de studiis philosophiae et eloquentiae conjungendis* (*Govor o združivanju proučavanja filozofije i umjetnosti govora*) i *Prophilosophica Parisiensis accademiae disciplina aratio*, 1551. (*Govor u dobranu filozofske discipline na pariškoj akademiji*), kao i *Ciceronianus*, koji je štampan posthumno.

Zbog kriticizma tradicionalnog načina i degeneracije humanističkog mišljenja, bio je omražen među svim katolicima, mada ga ni protestanti nisu mnogo bolje razumjeli. Umro je kao protestantska žrtva u Bartolomejskoj noći.

Njegov program studija je bio vrlo blizak tradicionalnom, ali je njegov metod originalan, jer se odnosio na to da učitelj ne treba gušiti djecu sa previše lekcija i smatrao je važnom dječiju samostalnu aktivnost. On je posebno zamjerao svakoj pedagogiji koja se zasniva na slijepom pokoravanju autoritetu – učenje treba biti korisno i proizlaziti iz prakse.

Michel de Montaigne (1533.-1592.) bio je pod utjecajem vlastitog studentskog iskustva. Mada često kritizirao humanizam, posebno kad ga se krivo tumači i transformira u nadriučjenja, divio se klasicima, a nedostajalo mu je naučnog interesiranja na način Rabelaisa i Ramusa. Montaigne je posebno pisao o obrazovanju u dva eseja o odgoju djece i o nadriučjenju. Kultura je, smatrao je on, postala imitacija, često bez traga originalnosti, a ona treba biti užitak – ne nešto što je student prisiljen upijati, već nešto što privlači njegovo djelovanje. Bio je naklonjen obuci tutora, koji su mogli učeniku pokloniti pojedinačnu pažnju – idealan tutor bi bio onaj sa dobrim umom, prije nego onaj sa sitničavim školskim pojmovima. On je, također, pridavao značaj tjelesnom odgoju i jačanju dječaka na prirodu i opasnost.

Montaigne nije bilo važno samo putovati u strane zemlje, već boravak u njima da bi se naučio jezik i, još više, da bi se naučilo nešto o običajima i da bi se, tako, probile granice vlastitog atara.

Mnogo je razlika između Montaignea i Erazma, ali su obojica bili uvjereni da mudrom čovjeku nema geografskih granica i da će kroz kulturnu raznolikost biti srušene barijere.

Kalvinistička reformacija: Protestantski reformator John Calvin je francuskog porijekla, ali se nastanio u Ženevi i od ovoga švicarskog grada napravio jedan od najistaknutijih centara reformacije. Za razliku od Luthera, čije su reforme podržavali kneževi u nadi da će zadobiti veću političku neovisnost, Calvina je podržavala nova trgovačka klasa, kojoj su

trebale političke i administrativne promjene radi vlastitih interesa.

Calvin je smatrao da je narodno obrazovanje važno, ali on nije bio inovator. Teološka akademija, koju je osnovao u Ženevi 1559., imala je model u Sturmovoj školi u Strassburgu, gdje je Calvin predavao. Postala je istaknuta dok je njen direktor bio Theodore Beza, inteligentan, ali, na nesreću, netolerantan reformator, barem u teološkom smislu. Uprkos tome, Calvinov utjecaj na obrazovanje se osjetio na mnogim evropskim univerzitetima, čak i u dalekoj Engleskoj, gdje su, uprkos anglikanskoj opoziciji, puritanci dobili uporište.

Calvin je za univerzalno obrazovanje pod crkvenom kontrolom, ali *univerzalno* ne znači i *demokratsko*. Čak i ako je neka obuka bila za sve (tako da su ti *svi* u nekoj mjeri mogli sami čitati svete knjige, u dobroj kalvinističkoj tradiciji), vrlo malo pojedinaca je dostizalo do srednjeg ili višeg obrazovanja, a samo minimalan procent njih je dolazio iz radničke klase.

Dokumenti iz ovoga perioda pokazuju koji su sekoraci činili da se dosegne cilj univerzalnog obrazovanja. U Holandiji, Calvinistički sinod u Hagu je 1586. donio odredbu o osnivanju škola u gradovima, a Sinod u Dortu je 1618. naredio da se slobodne javne škole moraju osnivati u svim selima. U Škotskoj je, 1560., John Knox, Calvinov učenik i vođa škotskih prezbiterijanaca, postavio cilj osnivanje škola u svim zajednicama, ali je plemstvo spriječilo da se to izvede.

Veliki obrazovni doprinos kalvinizma je bio u obuhvatanju velikog broja ljudi i razvoju protestantskog obrazovanja na univerzitetskom nivou. Nije značajna samo Ženeva, već i univerziteti u Leidenu (1575.), Amsterdamu (1632.) i Utrechtu (1636.) u Holandiji, i univerzitet u Edinburgu (1582.) u Škotskoj. Puritanski, ili engleski kalvinistički pokret je pokrenuo osnivanje *Emmanuel koledža* na Univerzitetu u Cambridgeu (1584.)

Rimokatolička protureformacija: Religiozni ustanci, važni u sjevernoj Evropi, također su, mada manje nasilno, pogodili latinske zemlje južne Evrope. Ako novo ključanje u rimokatoličkoj crkvi i jest bilo

uglavnom usmjereno na odgovor prote stantima, s vremenom je ono imalo na šta ukazati. Na Koncilu u Trentu (1545.-1563.), Rimski katolička crkva je pokušala doći do pojmova sa novim političkim i ekonomskim suštinama u Evropi.

Obrazovanje je prvo što su vođe protu-reformacije imale na umu. Vjernici su se morali obrazovati. Za to su potrebni sposobni svećenici i zato su i organizirani mnogobrojni seminari za pripremu svećenstva za strožiji život u službi Crkve. Cvjetale su utopijske ideje, kojih se treba prisjetiti kad se pokušava razumjeti nezvanično katoličko mišljenje toga perioda. Djela kao *La citta del sole* (*Grad sunca*) Tommasa Campanelle i *Repubblica immaginaria* (*Imaginarna republika*) Lodovica Agostinija su primjeri ove nove vizije crkve i dužnosti kršćana. Ali, ako i jest mišljenje utopista da obrazovanje treba biti univerzalno, ono se, ustvari, gotovo potpuno ticalo vladajuće klase.

Društvo Isusovo, koje je, 1534. godine, osnovao Ignatius Loyola, nije bilo posebni obrazovni red, ali je, ipak, važan za ovo područje. Prvi jezuitski koledž je otvoren u Messini, Sicilija, 1548. Do 1615. godine su jezuiti imali 372 koledža, a do 1755., samo osamnaest godina prije ukidanja, taj broj je porastao na 728. (*Društvo* nije ponovo ustanovljeno do 1814.) U *Ratio studiorum*, razrađenom planu proučavanja, koje su jezuiti

izdali 1599., položena je organizacija ovih institucija do najsitnijih detalja. Autoritarna uniformnost je bila pravilo u ovim koledžima, a individualna inicijativa se obeshrabrivala. Potpuno studiranje je trajalo 13 godina, podijeljeno na tri perioda: šest ili više godina su uključivale gramatiku i retoriku, tri godine filozofiju, a četiri teologiju. Učitelj nije bio samo instruktor, već i odgajatelj i često kontrolor, jer je on bio u centru široke mreže kontrole, u kojoj su sudjelovali i studenti. Da bi se stimuliralo takmičenje u njemu, razred je često bio podijeljen na dva dijela. Ove nove tehnike, kao i jezuitska efikasna obuka učitelja, imali su dobre rezultate, koje je potvrđivao porast broja njihovih koledža, koji su imali više naklonosti nego drugi u tom periodu.

Naslijeđe reformacije: Dalekosežni su obrazovni efekti pokreta, tako kompleksnog i raširenog, kao što je reformacija. Možda je njen najoriginalniji doprinos u proširenju ideja obrazovanja na osnovnom nivou. Kao rezultat, narodni jezici dobijaju novu važnost, a u novoj situaciji se uzima u obzir nova pedagogija, to jest da djeca koja dolaze u novu mrežu škola ne mogu trošiti mnogo vremena na *beskorisne* knjige, tako da je školski rad bio kombiniran s učenjem praktičnog zanata, koji se prethodno nije smatrao dijelom obrazovanja. Međutim, trebalo je nekoliko stoljeća da se ovo primijeni u praksi.

(E.Ge.–J.Bo.)